

Απόστολος Λ. Πιερρής

ΕΡΕΥΝΕΣ
ΣΤΟΝ
ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΚΟ ΤΡΟΠΟ ΒΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΒΙΟΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ

ΛΑΚΕΔΑΙΜΩΝ ΕΟΡΤΑΖΟΥΣΑ

II

Γυμνοπαιδιαί

19 Απριλίου 2017

ἀμφί μοι αὖτε ἄναχθ' ἑκατηβόλον ἀειδέτω <ἀ> φρήν
 Τέρπανδρος Fr. 2 Gostoli = Fr. 2 Campbell = PMG 697 Page

Το πώς εορτάζει ένας λαός στο πολιτισμικό του στερέωμα αποκαλύπτει θεμελιώδεις δομές του συστατικού της ταυτότητας βιώματός του.

Εορτές θρησκευτικές και κοσμικές συμπίπτουν. Ιδιαίτερα στον Ελληνισμό όπου ένα συνεχές συνέχεται στην ολοκληρία Κόσμου, Φύσης, Ανθρώπων και Θεών.

***

Οι Γυμνοπαιδιές ήσαν από τις σπουδαιότερες εορτές της Σπάρτης: *έορτή δὲ εἴ τις ἄλλη καὶ αἱ γυμνοπαιδία διὰ σπουδῆς Λακεδαιμονίοις εἰσὶν* (Παυσανίας III, 11, 9).

Η αφορμή του εορτασμού, εις ανάμνηση και προς τιμή της οποίας ελάμβανε χώρα, ήταν σημαντική στρατιωτική νίκη των Σπαρτιατών επί των Αργείων για τη διαμφισβητούμενη Θυρεάτιδα: *...ὑπόμνημα τῆς ἐν Θυρέα γενομένης νίκης* (Αθήναιος XV, 678B = Σωσίβιος, *Περὶ τῶν ἐν Λακεδαίμονι θυσιῶν*, Fr. II Tresp = Fr.Gr.H. 595F5 Jacoby).

Και επειδή για τον Ελληνισμό το γενικό και αφηρημένο εστιάζεται και φανερώνεται με το ειδικό και συγκεκριμένο, μνήμη και τιμή εν προκειμένω αναφέρεται στους πεσόντες Λακεδαιμόνιους στη μάχη: *...εἰς*

τιμὴν τῶν ἐν Θυρέαις ἀποθανόντων Σπαρτιατῶν (Σούδα s.v. γυμνοπαιδία).
 ...εἰς τοὺς περὶ Θυρέαν [διορθουμένου του χειρογραφικὸ ἑπιγράμματος "Πυλαίαν",
 Ruhnken] πεσόντας (Ετυμολογικὸν Μέγα s.v. Γυμνοπαιδία). Το ἴδιο ο
 Τίμαιος Σοφιστής, *Λέξεις Πλατωνικαί*, s.v. Γυμνοπαιδία: ...εἰς τιμὴν τῶν ἐν
 Θυρέαις [καλύτερα ἔτσι ἀντὶ του παραδεδομένου "Θυραιαῖς"]
 ἀποθανόντων Σπαρτιατῶν. Καὶ Φρόνιχος, *Σοφιστικὴ Προπαρασκευὴ*, s.v.
 γυμνοπαιδία.

Για τὴ Θυρέα (ἢ, πληθυντικῶς, Θυρέαι), τόπο τῆς περιφημῆς μάχης
 Σπαρτιατῶν καὶ Ἀργείων, v. Στέφανος Βυζάντιος, *Ἐθνικά*, s.v. Θυρέα, περὶ
 ἧς Ἀργεῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι ἐπολέμησαν. ἔστι δὲ τῆς Κυνουρίας γῆς,
 μεθορία δὲ τῆς Ἀργείας καὶ Λακωνικῆς.

Ἡ χρονολογία τῆς Μάχης τοποθετεῖται ἀπὸ τον Ευσέβιο στο 1298
 ἔτος Ἀβραάμ = 3ο ἔτος τῆς 15ης Ὀλυμπιάδος (718 π.Χ.): in Thyrea
 Argivorum Lacedaemoniorumque pugna (versio Armemias καὶ Hieronymus,
 Schöne vol. II, pp. 82-3). Ὁ Solinus (7, 9), κάνοντας ἀσχετο γεωγραφικὸ
 λάθος, ἀνεβάζει ἐπίσης τὴ χρονολογία: ...in quo [sc. loco] anno septimo
 decimo regni Romuli inter Lacones et Argivos memorabile bellum fuit. 17ο
 ἔτος του Ρωμύλου ἀντιστοιχεῖ (κατὰ τὴν κυριότερη χρονολογία) στο 4ο
 ἔτος τῆς 10ης Ὀλυμπιάδας (737 π.Χ.). Ἀλλὰ τὸ 743 π.Χ. ἐξεργάγη ὁ Α΄
 Μεσσηνιακὸς Πόλεμος ποὺ τελείωσε με Σπαρτιατικὴ νίκη τὸ 723 π.Χ.
 Λογικὸ εἶναι εὐθύς μετὰ τὴ λήξη του, καὶ ὄχι κατὰ τὴν διάρκειά του, νὰ
 συνέχισαν οἱ Σπαρτιάτες τὴ δυναμικὴ προβολὴ ἰσχύος (ἐναντίον τῆς
 ἄλλης ἰσχυρῆς Πελοποννησιακῆς δυνάμεως, τοῦ Ἀργούς) στὴν Κυνουρία. Ἡ
 χρονολόγησι στα Χρονικά του Εὐσεβίου ταιριάζει ἐπίσης με τὴν ἱστορήσι
 του Πανσανία:

Θεοπόμπου δὲ ἔτι ἔχοντος τὴν ἀρχὴν ἐν Σπάρτῃ γίνεται καὶ ὁ περὶ
 τῆς Θυρεάτιδος καλουμένης χώρας Λακεδαιμονίοις ἀγὼν πρὸς Ἀργείους.
 Θεόπομπος δὲ αὐτὸς οὐ μετέσχε τοῦ ἔργου γῆρα καὶ ὑπὸ λύπης τὸ πλεον·
 Ἀρχιδάμου γὰρ Θεοπόμπου ζῶντος ἔτι ἐπιλαμβάνει τὸ χρεῶν.

Παυσανίας III, 7, 5

Ο Θεόπομπος, 9ος στη διαδοχή των Ευρυποντίδων από τον Αριστόδημο, συμβατά προς τις γενεές (τρεις στον αιώνα ή 29-30 έτη) μπορεί να επέζησε μερικά χρόνια μετά το τέλος του Α΄ Μεσσηνιακού Πολέμου, τον οποίο διεξήγαγε με τον Πολύδωρο της άλλης βασιλικής οικίας των Αγιδών.

***

Στον Όμηρο και στα Γεωμετρικά αγγεία καταγράφεται μια νέα αντίληψη περί θανάτου, απόρροια του Δωρικού βιώματος για το νόημα της ζωής. Ότι μένει από τον άνθρωπο στο τέρμα της φυσικής ύπαρξης είναι ένα φάντασμα χωρίς υπόσταση, δύναμη και συνείδηση, χωρίς νου και “θυμό” και μνήμη και επιθυμία, χωρίς τα ψυχικά γνωρίσματα του ζώντος και τα σωματικά του κάλλη.

Αυτό που ανήκει στον νεκρό είναι η δοξοστεφής ταφή του. Ο τύμβος και η στήλη που σημαίνουν τη λαμπρή ύπαρξή του στον χρόνο:

ἔνθα Fe ταρχύσουσι κασίγνητοί τε Féται τε

τύμβω τε στήλη τε· τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων

Ιλιάς, Π, 456-7; 674-5

(Ο λόγος για τον θανόντα Σαρπηδόνα).

Μοιρολόι και επίδειξη ρωμαλέου κάλλους μεθ’ αρμάτων και ίππων ταιριάζει ως τιμή στον ένδοξο και φίλτατο νεκρό:

“Μυρμιδόνες ταχύπωλοι, ἐμοὶ ἐρίFηρες ἐταῖροι,

μη δὴ πω ὑπ’ ὄχεσφι λυόμεθα μώνυχας ἵππους,

ἀλλ’ αὐτοῖς ἵπποισι καὶ ἄρμασιν ἄσσον ἰόντες

Πάτροκλον κλαίωμεν· ὁ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων.

αὐτὰρ ἐπεὶ κ’ ὀλοοῖο τεταρπώμεσθα γόοιο,

ἵππους λυσάμενοι δορπήσομεν ἐνθάδε πάντες”.

Ιλιάς Ψ 6-11

(Ο Αχιλλεύς προς τους Μυρμιδόνες εις τιμή του νεκρού Πατρόκλου)

Η συνέχεια είναι ένα συγκλονιστικό crescendo θλίψης, χαράς, εκδίκησης, αποκορυφούμενο στη θυσία δώδεκα νεαρών Τρώων αγλαού κάλλους:

*ὦς ἔφαθ', οἳ δ' ὤμωξαν ἀολλέες, ἦρχε δ' Ἀχιλλεύς.
οἳ δὲ τρὶς περὶ νεκρὸν εὐτριχας ἤλασαν ἵππους
μυρόμενοι· μετὰ δέ σφι Θέτις γόου ἴμερον ὤρσεν.
δεύοντο ψάμαθοι, δεύοντο δὲ τεύχεα φωτῶν
δάκρυσι· τοῖον γὰρ πόθεον μῆστωρα φόβοιο.
τοῖσι δὲ Πηλείδης ἀδινοῦ ἐξῆρχε γόοιο,
χεῖρας ἐπ' ἀνδροφόνους θέμονος στήθεσσιν ἑταίρου·
“χαῖρέ μοι, ὦ Πάτροκλε, καὶ εἰν Αἶδαο δόμοισιν·
πάντα γὰρ ἤδη τοι τελέω, τὰ πάροιθεν ὑπέστην,
Ἔκτορα δεῦρ' ἐρύσας δώσεεν κυσὶν ὦμὰ δάσασθαι,
δώδεκα δὲ προπάροιθε πυρῆς ἀποδειροτομήσειν
Τρώων ἀγλαὰ τέκνα, σέθεν κταμένοιο χολωθεῖς”.*

Ιλιάς Ψ 12-23

Ο Αχιλλεύς, δαίμων πάγκαλος του γδικιωμού, λουσμένος στο αίμα από τον φονικό κυκλώνα στον οποίο μεταμορφώθηκε, ορκίζεται να μείνει άλουστος και άπλυτος πριν καεί τελετουργικά το σώμα του Πατρόκλου αφού τελεσθούν οι τιμές που του ανήκουν.

*οὐ μὰ Ζῆν', ὅς τις τε θεῶν ὑπατος καὶ ἄριστος,
οὐ θέμις ἐστὶ λοετρὰ καρήατος ἄσσον ἰκέσθαι
πρὶν γ' ἐνὶ Πάτροκλον θέμεναι πυρὶ σῆμά τε χεῦναι
κείρασθαί τε κόμην, ἐπεὶ οὐ μ' ἔτι δεύτερον ὦδε
ἴξετ' ἄχος κραδίην, ὄφρα ζωοῖσι μετείω.
ἀλλ' ἦ τοι νῦν μὲν στυγερῇ πειθώμεθα δαιτί·*

ἠῶθεν δ' ὄτρυνε, Φάναξ ἀνδρῶν Ἀγάμεμνον,
ύλην τ' ἀξέμεναι παρά τε σχεῖν ὅσσ' ἐπιφεικές
νεκρὸν ἔχοντα νέεσθαι ὑπὸ ζόφον ἠερόεντα,
ὄφρ' ἦ τοι τοῦτον μὲν ἐπιφλέγη ἀκάματον πῦρ
θᾶσσον ἀπ' ὀφθαλμῶν, λαοὶ δ' ἐπὶ Φέργα τράπωνται.

Ιλιάς Ψ 43-53

Μανιάτικο αρχέτυπο.

Αυτά δείχνουν και οι μεγαλόπρεποι ταφικοί Αττικοί πίθοι της Γεωμετρικής εποχής.

***

Ο άνθρωπος είναι όχι κάποιο φάντασμα υποκειμένου αλλά αυτό που είναι ως μορφή του είναι: το σύνολο των χαρακτηριστικών του ιδιοτήτων ουσιωδών και συμβεβηκυιών υπό μια ενοποιό αρχή ταυτότητας που το συνέχει ως αυτό που είναι και όχι ως κάτι άλλο ή μηδέν.

Γραμματολογικά εκπεφρασμένο το αξίωμα αυτό του Ελληνισμού σημαίνει προτεραιότητα του κατηγορουμένου έναντι του υποκειμένου. Το μεταφυσικό υποκείμενο είναι μια γραμματολογική φαντασία. Στην πρόταση “είμαι άνθρωπος” δεν υπονοείται κάποιος κρύφιος πυρήνας, το “εγώ”, που φέρει την ουσιώδη ιδιότητα του ανθρώπου. Αντιθέτως η πραγματικότητα είναι ότι η ανθρώπινη φύση φανερώνεται σε συγκεκριμένες δομές του χώρου και του χρόνου που συνιστούν την ύπαρξή μου. Το εγώ είναι ένα φάντασμα, σαν την ψυχή του νεκρού κατά την Ομηρική αντίληψη, την πρωτοΙωνική δηλαδή πρόσληψη του Δωρικού πνεύματος.

Αυτό που “μένει” από μια συγκεκριμένη ύπαρξη είναι το πόσο “καλή” είναι. Όσο περισσότερο και εντονότερα πραγματώνει την τελειότητα της οικείας της φύσης (αυτού που την κάνει να είναι αυτό που είναι) τόσο το κάλλος της μορφής της έχει μεγαλύτερη δύναμη συνοχής και εμβέλεια: αφήνει ανεξάλειπτη τη σφραγίδα της στον χωροχρόνο. Αυτό που παράγει ύπαρξη είναι η ουσία – όσο εντελέστερη η πραγμάτωση της ουσίας τόσο η σφραγίδα της

συγκεκριμένης ύπαρξης χαρακτηρίζει ως αναπόσπαστο χαρακτηριστικό το Όλον της πραγματικότητας.

Η Μάχη του Μαραθώνος “μένει” στην ιστορία λόγω της μορφής της συγκεκριμένης σύγκρουσης, της ιδιαίτερης σημασίας αυτής της μορφής και του μεγέθους των συνεπειών της. Δεν υπάρχει καμία ψυχή της Μάχης του Μαραθώνος που επιβιώνει. Με το να είναι μια τέλεια μορφή μάχης, μορφή υψηλού κάλλους, χαρακτηρίζει την ιστορία και σφραγίζει τον χρόνο από την άποψη που παρελθόν, παρόν και μέλλον χάνουν την (σχετική άλλωστε) σημασία τους και ο χρόνος συνθεωρείται *sub specie aeternitatis*. Το ίδιο και ένας συγκεκριμένος άνθρωπος. Μένει το κάλλος της μορφής του – σωματικής ή νοητικής, στη “στάση” του και στην ενέργειά του, στην επίδειξη της τέλει ουσίας του δια δυναμικών ρυθμών του ίστασθαι ή δια πράξεων και έργων.

Η εμβέλεια της τετελεσμένης (= τελειωθείσας) ύπαρξης δυναμοποιείται γιατί προσκαλεί τη δοξολογική υμνολογία της από μορφές υψηλού πολιτισμού, στην ποίηση και στις εικαστικές τέχνες.

Το Δωρικό ιδεώδες μορφολογικού κάλλους, μεγαλύτερος “θυμού” (ωξυμένης υπερηφάνειας λόγω υπεροχής και συνεπακόλουθης οριακής αίσθησης τιμής), ρώμης υπερβατικής, ανδρείας και “ανδρότητας” (στην Ομηρική έννοια), η ολοκληρία της μορφολογικής τελειότητας και λειτουργικής αριστείας, ενσωματώθηκε στον Αχιλλέα, αλλά και αυτή η ενσωμάτωση δυναμοποιήθηκε από την ποιητική αστραποβολή της Ιλιάδος. Ο Αχαιός Αχιλλεύς τραγουδήθηκε Δωρικά από τον Ίωνα ποιητή, συνεπαρμένο από το Δωρικό πνεύμα και φορέα του Δωρικού βιώματος: έτσι ο Αχιλλεύς “επέζησε” της κατάρρευσης του Μυκηναϊκού συστήματος.

[Η τριπλή αυτή διάσταση του φαινομένου της Ιλιάδας ερμηνεύει και το παράδοξο που διασαλπίζει: ο κατ’ εξοχήν Απολλώνιος ήρωας να έχει

τον Απόλλωνα όχι ερωτικά αλλά εχθρικά διακείμενο απέναντί του. Ο Αχιλλεύς, ως Αχαιός, είναι εχθρός του Δωρικού θεού. Και ο Ίων ποιητής βιώνει αυτήν την εχθρότητα παρά τον συναγερμό του από το πνεύμα του νέου θεού. Έτσι δεν μπορεί να την υπερβεί όπως ο Δωριεύς αφομοίωσε τον Υάκινθο και τους άλλους προΔωρικούς νεαρώδεις της περιδικότητας και της ισχύος].

Επειδή η Ελληνική τέχνη (ποιητική και εικαστική) μορφοποιεί το Δωρικό βίωμα του Κάλλους, προστρέχει σε μορφές κάλλους για να τις δοξολογήσει σε τέλεια μορφή λογικά και αναπαραστατικά. Οι μορφές κάλλους που προσελκύουν την καλλιτεχνική μορφή τελειότητας είναι ανθρώπινες υπάρξεις, καταστάσεις και θεοί. Έτσι υφίσταται συνεχές μεταξύ ύμνων και αγαλμάτων των θεών, ποιητικών ειδών και γλυπτικών συνθέσεων εις απεικόνιση καταστάσεων και δοξολογιών και αγαλμάτων ανθρώπων.

Αυτό είναι το πρώτο πολιτισμικό πλαίσιο για την απόδοση τιμής στους ηρωικούς νεκρούς μιας σημαντικής μάχης: η εορτή τελετουργικής θλίψης και επί-δειξης ως προσφορά κάλλους στους καλούς για το καλό τους έργο.

***

Αλλά οι Σπαρτιατικές Γυμνοπαιδιές προχωρούν ακόμη περισσότερο στη μορφοποίηση του Δωρικού βιώματος.

Οι Γυμνοπαιδιές θεσπίσθηκαν δεκαετίες αργότερα από το γεγονός το οποίο εόρταζαν. Κατά τα Χρονικά του Ευσεβίου ήχθησαν το πρώτον στο 1351 έτος Αβραάμ = 4ο έτος της 28ης Ολυμπιάδος (665 π.Χ.): puerorum nudum certamen primum actum (positum) est in Lacedmonia [Versio Latina. Ο Hieronymus δίνει το 1348 έτος Αβ. = 1ο έτος της 28ης Ολυμπιάδος (668

π.Χ.]). Cf. Σύγκελλος, *Χρονογραφία*, 404.20: γυμνή παιδεία πρώτον ἐν Λακεδαιμονίᾳ ἤχθη. Ο Β΄ Μεσσηνιακός Πόλεμος εἶχε μόλις τελειώσει με τη συντριπτική νίκη των Σπαρτιατῶν (668 π.Χ.: Πausανίας IV, 23, 2). Λίγα χρόνια μετά (659 π.Χ.) συμβαίνει η κατάληψη της Φιγαλείας από τη Σπάρτη και τα ακόλουθα γεγονότα. Το προηγούμενο έτος (669 π.Χ.) της λήξης του Β΄ Μεσσηνιακού Πολέμου συνέβη η περιστασιακή ήττα των Λακεδαιμονίων από τους Αργείους περί τις Υσιές (Πausανίας II, 24, 8). Οι Υπές βρίσκονται στο Παρθένιο όρος, βορειότερα της Θυρεάτιδος, και άρα καθ' εαυτό το γεγονός της μάχης υποδηλώνει αναμφισβήτητη επέκταση της Σπαρτιατικής αρχής προς την Αργολίδα την περίοδο 718-668 π.Χ.

Οι ιστορικές συνθήκες είναι κατάλληλες για τη θέσπιση εορτής μνήμης και τιμής για τη Θυρεατική νίκη του 718 π.Χ. και τους πεσόντες εκεί.

Η μορφή της εορτής έχει όμως νόημα και σημασία.

Οι Γυμνοπαιδιές συνίσταντο κυρίως σε γυμνούς παίδες ορχούμενους εις μίμηση γυμναστικών ασκήσεων και αθλητικών αγωνισμάτων.

ἔοικεν δὲ ἡ γυμνοπαιδικὴ τῇ καλουμένῃ ἀναπάλῃ παρὰ τοῖς παλαιοῖς. γυμνοὶ γὰρ ὀρχοῦνται οἱ παῖδες πάντες, ἐρρῦθμοις φοράς τινας ἀποτελοῦντες καὶ σχήματά τινα τῶν χειρῶν κατὰ τὸ ἀνάπαλον, ὥστ' ἐμφαίνειν θεωρήματά τινα τῆς παλαιστρας καὶ τοῦ παγκρατίου, <...> [υποθέτω lacunam ἐδῶ] κινοῦντες ἐρρῦθμωσ τοὺς πόδας.

Αθήναιος, XIV 631b (ίσως από τον Αριστόξενο, v. Fr. 108 Wehrli)

[Η πρόταση που ακολουθεί και αναφέρει τους ωσχοφορικούς και βακχικούς ως τρόπους της γυμνοπαιδικής όρχησης είναι εμβόλιμη και ανήκει αλλού. - Η ακολουθούσα πληροφορία του Αριστόξενου για την προετοιμαστική χρήση της γυμνοπαιδικής μετά της πυρρίχης προ των εορταστικών επιδείξεων επιβεβαιώνει την γυμναστική, αθλητική βάση της πρώτης και μαχητική, πολεμική της δεύτερης, αγωνιστική δε

αμφοτέρων: *Ἀριστόξενος δὲ φησιν ὡς οἱ παλαιοὶ γυμναζόμενοι πρῶτον ἐν τῇ γυμνοπαιδικῇ εἰς τὴν πυρρίχην ἐχώρουν πρὸ τοῦ εἰσιέναι εἰς τὸ θέατρον* (*ibid.*). Θέατρο πάλι με την γενική έννοια, τόπος θέας. Θεατρικές παραστάσεις με τα χορικά τους είναι άσχετες προς το αδραμάτιστο Λακωνικό πολιτισμικό δεδομένο. Οι εορταστικές θέες στην αρχαϊκή και κλασσική Σπάρτη είναι «λυρικές-μελικές»].

Ανάπαλος και αναπάλη (από το αναπάλλω) σημαίνει κίνηση παλμική προς και από κέντρο αναφοράς. Ένας παλινδρομικός ρυθμός πολυπόικιλος στην κίνηση και τους σχηματισμούς χειρών, ποδών και κορμού ταιριάζει με τα “θεωρήματα” πυγμαχίας, πάλης και παγκρατίου. Πρόκειται για την ολοσχερή επί-δειξη μορφολογικής τελειότητας εδράζουσας κινηματικό κάλλος σε ορχηστική αθλητική. [Cf. *Περί Κόσμου*, 396a 8-11 για το είδος σεισμών που καλούνται “παλματία”].

Η όρχηση άρχισε με την μορφοποίηση της κίνησης των ποδών, αναπτυσσόμενη δε και καλλιεργούμενη επέδωσε στην εύρυθμο, μελωδική και αρμονική χειρονομία. Η χορευτική τέχνη φαίνεται καλύτερα στην κίνηση των χειρών: *ὄρχησεις δὲ ἔθνικαὶ αἶδε, Λακωνικαὶ Τροιζήνιαι Ἐπιζεφύριοι Κρητικαὶ Ἰωνικαὶ Μαντινιακαί, ἅς προκρίνει Ἀριστόξενος διὰ τὴν τῶν χειρῶν κίνησιν* (Αθήναιος I 22b = Αριστόξενος Fr. 112 Wehrli). Η Λακωνική χορογραφία διαπρέπει.

Η γυμνοπαιδική όρχησις ήταν μεγαλόπρεπη και επιβλητική. Αναλογούσε στην τραγική εμμέλεια από τις δραματικές ορχήσεις: *ἡ δὲ γυμνοπαιδικὴ παρεμφερὴς ἐστὶ τῇ τραγικῇ ὄρχησει, ἣτις ἐμμέλεια καλεῖται· ἐν ἑκατέρᾳ δὲ ὁρᾶται τὸ βαρὺ καὶ σεμνόν* (Αθήναιος XIV 630d = Αριστόξενος Fr. 103 Wehrli. Cf. Αθήναιος 628D-E).

Τα βασικά στοιχεία της εορτής παραδίδει ο Πανυσανίας:

Σπαρτιάταις δὲ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς Πυθαέως τέ ἐστὶν Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος καὶ Λητούς ἀγάλματα. Χορὸς δὲ οὗτος ὁ τόπος καλεῖται πᾶς, ὅτι

ἐν ταῖς γυμνοπαιδίαις, ἑορτὴ δὲ εἴ τις ἄλλη καὶ αἱ γυμνοπαιδία διὰ σπουδῆς Λακεδαιμονίοις εἰσὶν, ἐν ταύταις οὖν οἱ ἔφηβοι χοροὺς ἰστᾶσι τῷ Απόλλωνι.

Παυσανίας III, 11, 9

Ο “Χορός” μάλλον ἔκειτο προ τῆς Περσικῆς Στοάς, ὥστε να θεώνται τις Γυμνοπαιδιές ἀπὸ αὐτὴν καλύτερα περισσότεροι, ανερχόμενοι καὶ εἰς το υπερώον. Πιθανολογούμενης τῆς Περσικῆς Στοάς κατὰ τα πενιχρά κατάλοιπα (αφού ἡ μεγάλη Ἀγορά τῆς Σπάρτης ἀκόμη δεν ἔχει ἀνασκαφεί συστηματικά) στο ΒΔ μέρος τῆς Ἀγοράς, ο Χορός θα εὐρίσκεται ΝΑ, ὅπου καὶ το ἔδαφος χαμηλότερο.

Οι χοροὶ λοιπὸν ἦσαν **εφήβων** πρὸς τον Απόλλωνα. Στὴν ὁμοία διατύπωση τοῦ Φρυνίχου βλέπουμε **παῖδες**: *γυμνοπαιδία: ἐν Λακεδαίμονι κατὰ τὴν ἀγορὰν παῖδες γυμνοὶ παιᾶνας ἤδον εἰς τιμὴν τῶν περὶ Θυρέας <ἀποθανόντων Σπαρτιατῶν> (Φρυνίχος Επιτομή s.v. γυμνοπαιδία). Γυμνοπαιδίαι χοροὶ ἐκ παίδων (Σούδα s.v. γυμνοπαιδίαι). Ετυμολογικόν Μέγα, s.v. Γυμνοπαιδία: ἑορτὴ Λακεδαιμονίων, ἐν ἣ παῖδες ἤδον Απόλλωνι παιᾶνας γυμνοὶ εἰς τοὺς περὶ Θυραίαν [διωρθουμένης τῆς γραφῆς ἀπὸ το χειρογραφικόν Πυλαίαν] πεσόντας. Cf. *Lexica Bekkeri* I p. 234.4-6.*

Παῖδες στὴ Σπάρτη (με τὴν ἐιδικότερη ἔννοια που ἐπέβαλλε ἡ λεπτομερῆς διάκριση τῶν ηλικιακῶν τάξεων ἀπὸ 7 ἕως 21 ἐτῶν) ἦσαν οἱ 12ετείς.

[Για τα νεαρῶδη ηλικιακά Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν δεῖτε τὴ μελέτη μου “Περὶ Ἡλικιῶν Βίου”, στὸν ιστότοπο τοῦ Ἰνστιτούτου, τμήμα Research Projects, κατηγορία Antiquarian Investigations].

Καὶ ὄντως τα “Θυρατικά” ἀγαλμάτια εἰκονίζουν ἀγόρια 12-14 ἐτῶν, παῖδες πρὸς πρωθήβες.

[Δεῖτε τὴ μελέτη μου: “Μορφολογία καὶ Ὑφος Ἀρχαϊκῆς Λακωνικῆς Πλαστικῆς II: Γυμνοπαιδίαι καὶ οἱ ορειχάλκινοι “Θυρατικοὶ” Παῖδες (Ομάδα Ἀγαλματίων Β)” στὸν ιστότοπο τοῦ Ἰνστιτούτου, Τμήμα Research Projects, κατηγορία “Δωρικῆς Μελέτες”].

Από τον ασφαλέστατο μάρτυρα, τον Σπαρτιάτη Σωσίβιο, αντλούμε πληροφορίες που συμπληρώνουν τον Πausανία:

Θυρεατικοί· οὕτω καλοῦνται τινες στέφανοι παρὰ Λακεδαιμονίοις, ὡς φησι Σωσίβιος ἐν τοῖς Περὶ Θυσιῶν, ψιλίνους αὐτοὺς φάσκων νῦν ὀνομάζεσθαι, ὄντας ἐκ φοινίκων. φέρειν δ' αὐτοὺς ὑπόμνημα τῆς ἐν Θυρέαι γενομένης νίκης τοὺς προστάτας τῶν ἀγομένων χορῶν ἐν τῇ ἑορτῇ ταύτῃ, ὅτε καὶ τὰς Γυμνοπαιδιάς ἐπιτελοῦσιν. χοροὶ δ' εἰσὶν τὸ μὲν πρόσω παίδων τὸ δ' ἐξῆς κυρσανίων ἀνδρῶν, γυμνῶν ὀρχουμένων καὶ αἰδόντων Θαλητᾶ καὶ Ἀλκμᾶνος ἄσματα καὶ τοὺς Διονυσοδότου τοῦ Λάκωνος παιᾶνας.

Αθήναιος XV 678b-c = Σωσίβιος Fr.Gr.H. 595B5 Jacoby

[Διορθώνω το νοσούν χωρίον από το χειρογραφικό: τὸ μὲν +πρόσω παίδων, τὸ δ' ἐξ ἀρίστου+ ἀνδρῶν

στο: τὸ μὲν πρόσω παίδων, τὸ δ' ἐξῆς κυρσανίων ἀνδρῶν (ἢ: ὁ μὲν ... ὁ δ' ...).

Την δομὴ εἶχε συλλάβει ἤδη ο Casaubon, προτείνοντας: ὁ μὲν πρόσω παίδων, ὁ δ' ἐξῆς ἀρίστων ἀνδρῶν. Ἀλλά ἔτσι ο λόγος εἶναι ἀπλούς και σαφέστατος, ὁπότε εἶναι δύσκολο να παραφθαρεί. Χρειαζόμαστε μια lectio difficilior που να εξηγεί τη φθορὰ μη κατανοηθείσα. Κύρσιον και κυρσάνιον οἱ Σπαρτιάτες ἐκάλουν τον νεανίσκο βαίνοντα ἐξ ἐφήβου (εἴρενος) εἰς ἄνδρα, τον πρώτο νεανία, μειράκιο και μειρακίσκο. V. Ησύχιος s.v. κύρσιον· μειράκιον και s.v. κυρσάνιον· τοὺς μειρακίσκους [διορθώνοντας από το εφθαρμένο +κυρακίσκους+] οὕτως ἔλεγον <οἱ Λάκωνες>. Οἱ πρὸ τῶν Σφαιρέων (21 ἐτῶν).

Cf. Φώτιος, Λεξικόν, s.v. κυρσάνια: Λάκωνες τὰ μειράκια. Ἀριστοφάνης, Λυσιστράτη, 983 με Σχόλια ad loc. Σούδα, s.v. κυρσάνιε. Μεταξύ των ανεξάντλητων Σπαρτιατικῶν ιδιαιτεροτήτων ἦταν και η χαρακτηριστική και συχνή χρήση της λέξης, ὥστε η ὅλη Λακωνική να ὀνομάζεται περιπαικτικά Κυρσανία (v. Ησύχιος s.v.). Παραλλαγή εἶναι τα Σκυρθάνια, v. Φώτιος s.v. σκυρθάνια: τοὺς ἐφήβους οἱ Λάκωνες. Ησύχιος s.v.

σκυρθάλιος: νεανίσκος, και s.v. σκυρθάλια: μειράκια, έφηβοι. Ακριβολογούντες υπό το Σπαρτιατικό πνεύμα πρέπει να διακρίνουμε τα μειράκια (στο μεταίχμιο από εφήβων εις άνδρες, νεανίες άνδρες) από τους εφήβους. Και έτσι αντιμάχοντο οι αρχαίοι λόγιοι. Ησύχιος s.v. σκυρθαλίας: Θεόφραστος τούς έφήβους ούτω φησι καλειῖσθαι. Διονύσιος δὲ τούς μείρακας. Ο Διονύσιος έχει δίκαιο! (Για μια ακόμη παραλλαγή με την ίδια αμφισημία v. Ησύχιος s.v. σκύθραξ: μείραξ, έφηβος).]

Το “έφηβος” του Πausανία καλύπτει διασταλτικά το διάστημα των δύο άκρων, 12-14 ετών παίδες και νεανίσκοι κυρσάνιοι έφηβοι μέχρι 20 ετών.

Το κυρσάνιον αντιστοιχεί στον Ομηρικό νεανία, φανέρωση του Ερμή, στην ακμή της «ώρας» του, με τους πρώτους ιούλους μύστακος και γενείου στο πρόσωπο, όταν ο έφηβος είναι χαριέστατος.

βῆ δ' ἰέναι κούρω αἰσυμνητῆρι ἑοικώς (sc. ο Ερμής)

πρῶτον ὑπηνήτη, τοῦ περ χαριεστάτη ἦβη

Ιλιάς, Ω 347-8

και

ἔνθα μοι Ἑρμείας χρυσόρραπις ἀντεβόλησεν

ἐρχομένω πρὸς δῶμα, νεανίη ἀνδρὶ ἑοικώς,

πρῶτον ὑπηνήτη, τοῦ περ χαριεστάτη ἦβη

Οδύσσεια, κ 277-9

***

Την πρωτοκαθεδρία στους Χορούς των Γυμνοπαιδιών είχαν οι πρόηβοι ή προθήβες παίδες. Οι μείρακες νεανίσκοι (τα κυρσάνια) ακολουθούσαν. Οι πρώτοι των χορών, οι «προστάτες» κατά τον Σωσίβιο, παίδες κατά την ειδική έννοια, οι ηγούμενοι, έφεραν τον Θυρεατικό

στέφανο, όπως διαπιστώνεται και από την εικονογραφία των σχετικών Σπαρτιατικών ορειχάλκινων αγαλματιδίων.

[Δείτε την προαναφερθείσα μελέτη μου για την Ομάδα Σπαρτιατικών αγαλματιών Β].

***

Οι εορτές της Σπάρτης είχαν άμεση σχέση προς τις εξελίξεις στην Τέχνη, ιδιαίτερα τη Μουσική. Το Δωρικό βίωμα του Κάλλους δημιουργούσε τις ζωντανές μορφές που το εξέφραζαν στην τέχνη και τη ζωή, στον υψηλό και τον βιοτικό πολιτισμό, στην ιδέα και την πραγματικότητα του τρόπου βίου, χωρίς οι δύο αυτές όψεις του ενός και του αυτού πεδίου ανθρώπινης ύπαρξης να διαχωρίζονται, ούτε να διακρίνονται.

Η Μουσική εν ευρεία έννοια (τα έργα των Μουσών) ως συνολική τέχνη περιελάμβανε την ποίηση, άσμα, χορό και μουσική με την ειδική έννοια.

Δυο αρχικές καταστάσεις μουσικής παραδίδονται κατά διαδοχήν στη Σπάρτη, η οποία αποτελούσε την αιχμή των καλλιτεχνικών εξελίξεων του Ελληνισμού: η πρώτη περί τον Τέρπανδρο και η δεύτερη περί τον Θαλητά.

Η πρώτη οδήγησε στη θέσπιση μουσικών αγώνων κατά τα Κάρνεια, τους πρώτους των οποίων νίκησε ακριβώς ο Τέρπανδρος το 676/5 π.Χ. (Σωσίβιος Fr.Gr.H. 595F3 Jacoby = Αθήναιος XIV 635E-F). Η σύσταση των Γυμνοπαιδιών μια δεκαετία μετά (665 π.Χ.) συναρτάται προς τη δεύτερη κατάσταση μουσικής στη Σπάρτη και σηματοδοτεί τη μετάβαση από της πρώτης στη δεύτερη.

Ἡ μὲν οὖν πρώτη κατάστασις τῶν περὶ τὴν μουσικὴν ἐν τῇ Σπάρτῃ, Τερπάνδρου καταστήσαντος γεγένηται· τῆς δὲ δευτέρας Θαλήτας τε ὁ Γορτύνιος καὶ Ξενόδαμος ὁ Κυθήριος καὶ Ξενόκριτος ὁ Λοκρὸς καὶ Πολύμνηστος ὁ Κολοφώνιος καὶ Σακάδας ὁ Ἀργεῖος μάλιστα αἰτίαν ἔχουσιν ἡγεμόνες γενέσθαι· **τούτων γὰρ εἰσηγησομένων τὰ περὶ τὰς Γυμνοπαιδίας τὰς ἐν Λακεδαιμόνι λέγεται κατασταθῆναι**, <καὶ> τὰ περὶ τὰς Ἀποδείξεις τὰς ἐν Ἀρκαδίᾳ, τῶν τε ἐν Ἀργεὶ τὰ Ἐνδυμάτια καλούμενα. ἦσαν δ' οἱ μὲν περὶ Θαλήταν τε καὶ Ξενόδαμον καὶ Ξενόκριτον ποιηταὶ Παιάνων, οἱ δὲ περὶ Πολύμνηστον τῶν Ὀρθίων καλουμένων, οἱ δὲ περὶ Σακάδαν Ἐλεγγείων.

Πλούταρχος, *Περὶ Μουσικῆς*, 9, 1134B-C

Εἴτε κυριολεκτικὰ ληφθεὶ το ὅτι οἱ προεξάρχοντες τῆς νέας Μουσικῆς κίνησης συνέστησαν τὶς Σπαρτιατικὲς Γυμνοπαιδιές ἢ συνεβούλευσαν καὶ σχεδίασαν τὴν θέσπισή τους, εἴτε ἐννοηθεὶ ὅτι ἡ δημιουργικὴ ροπὴ τοῦ κινήματος Μορφῆς κάλλους ποὺ συνέπαιρνε τὶς ψυχὲς παντοῦ καὶ στὴν συνολικὴ Μουσικὴ πίεζε γιὰ τὴν κατασκευὴ εορταστικῆς ἐξέδρας ὅπου θὰ μπορούσε βέλτιστα νὰ ἐπιδειχθεῖ, καὶ τέτοιο βᾶθρο προ-βολῆς με βαθὺ ἐρεῖσμα στὸ Δωρικὸ πνεῦμα ἀπετέλεσαν οἱ Γυμνοπαιδιές – ὁποσδήποτε στενὰ ἢ μεταφορικὰ προσληφθεῖ ἡ μαρτυρία, τὸ σημαντικὸ γεγονὸς παραμένει τῆς οργανικῆς ἀλληλένδεσης καὶ συνεξάρτησης εορτῶν αἰωνιότητος καὶ καλλιτεχνικῶν δημιουργιῶν ἐπὶ βάσεως μορφῶν κάλλους.

Εορτάζω θὰ πει αἴρομαι ἀμεσα ἀπὸ τῆ Στιγμῆ στὴν Αἰωνιότητα βραχυκυκλώνοντας τὴ διάρκεια τοῦ Χρόνου, καὶ αὐτὴ ἡ ἐγερτήρια ἀνάσταση διενεργεῖται διὰ τῆς ἐπί-δειξης κάλλους ὡς φανέρωσης τοῦ Ἀπόλυτου στὸν Κόσμο τοῦ.

Οἱ Ἀρκαδικὲς “Ἀποδείξεις” ποὺ συντάσσονται πρὸς τὶς Λακεδαιμόνιες Γυμνοπαιδιές, θὰ εἶχαν τὸ ἴδιο στοιχεῖο τῆς ἀποκαλυπτικῆς ἐπίδειξης ποὺ τὸ βίωμα τοῦ Κάλλους ἐπιβάλλει ὡς μεταφυσικὴ τοῦ ὄντος. (Ὁ Bergk ὑπ’αὐτὸ τὸ πνεῦμα διόρθωσε τὸ

χειρογραφικό “Αποδείξεις” εις “Επιδείξεις”. Δεν χρειάζεται, το νόημα είναι το ίδιο). Στην ίδια λογική πρέπει να εκλάβουμε και τα Αργεία “Ενδυμάτια”, από το “ένδυμα”. Γύμνωση έκδυσης ή μεταβολής ενδύματος από ανδρικό εις γυναικείο και τανάπαλιν μάλλον υπονοείται. Για την πρώτη εκδοχή έχουμε τα Εκδύσια της Φαιστού (v. Antoninus Liberalis, 17, Cf. M.P. Nilsson, *Griechische Feste von religiöser Bedeutung*, p. 370). Για τη δεύτερη, πρόχειρα είναι τα Υβριστικά του Άργους (v. Πλούταρχος, *Γυναικών Αρεταί*, 4, 245 C-F; cf. Nilsson, *op.cit.* p. 371).

Η ποιητικότητα που εκφράζεται στις Γυμνοπαιδιές είναι η Λυρική, Μελική. Κεντρικό ρόλο παίζουν οι Παιάνες, ο κατ’ εξοχήν Απολλώνιος ποιητικός και μουσικός λόγος. Ο Σωσίβιος αναφέρει τους Παιάνες του Λάκωνος Διονυσόδοτου. (Ο Διονυσόδοτος παιάνες εις Απόλλωνα! Cf. τον Διόνυσον Ψίλακα στις Αμύκλες και τον Διόνυσο/Πύθωνα εις Δελφούς).

Στη μορφολογία των μελών ως μουσικών λυρικών ποιημάτων έγκειται και ουσιώδης διαφορά της δεύτερης από την πρώτη μουσική κατάσταση. Ο Τέρπανδρος μελοποιούσε έπη.

[Πλούταρχος, *Περί Μουσικής*, 3, 1132c = Fr. 18 Campbell. Αλλά πρώτος επένδυσε τα έπη με σύνθετα μέλη, Κλήμης Αλεξανδρεύς, *Στρωματείς*, I, 16, 78.5 (ii, 51 Stählin) = Fr. 8 Campbell. Έτσι η ισχυρή αλλά πολυσύνθετη μορφή στην μουσική αρμονία προεξήγγειλε και ωδήγησε στον διαρθρωτικό πολυμερισμό της ποιητικής μορφής στα συστήματα μέτρων της Λυρικής ποιητικότητας. - Νίκη του Τέρπανδρου στα πρώτα μουσικά Κάρνεια την 26η Ολυμπιάδα (676-672 π.Χ.). - Καθιέρωσε τους κιθαρωδικούς “νόμους” (645/644 π.Χ., *Marmor Parium* Ep. 34). - *Insignis habetur* κατά το 3ο έτος της 34ης Ολυμπιάδος (642/641 π.Χ., Ευσέβιος, *Χρονικά*, ii 88a Schöne)].

Πρώτος μελοποίησε λυρικά ποιήματα ο Αλκμάν· Σούδα s.v. *Αλκμάν... πρώτος δὲ εἰσήγαγε τὸ μὴ ἑξαμέτροις μελωδεῖν*. Αν και φυσικά

συνέχισε και επεξέτεινε την παλαιά πρακτική του μελοποιεῖν ὕμνους και ἔπη, εξαμετρικές δακτυλικές δηλαδή συνθέσεις. V. τον αρχαίο υπομνηματισμό στην Ελληνιστική έκδοση των απάντων του, επί του Fr. 24, Col. I 22-3: ...τ]οῦ[ς] ὕμνου[ς] / κ(αί) τὰ ἔπ[η]] .ε τὸ μέλο[ς κ(αί) τή]ν λέξιν. - Αρχαίοι λόγιοι αμφισβητούσαν αν ο Θαλητάς ἔγραψε παιάνες (π.χ. ο Γλαύκος, Πλούταρχος, *Περὶ Μουσικῆς*, 10, 1134d) αλλά και αυτοὶ δέχονται ὅτι χρησιμοποίησε Παιωνικούς (- υυυ) και Κρητικούς (- υ -) ρυθμούς. Ο Ἐφορος πάντως καταθέτει συγγραφή και παιάνων εις αὐτόν (Στράβων Χ, 4, 16, ii, 408 Kramer = Ἐφορος FrGrH 70F149 p. 86.20sq. Jacoby).

Η αρχαία αντιδικία φαίνεται να περιστρέφεται γύρω από τη φύση των παιάνων και των υπορχημάτων (cf. Πλούταρχος, *op.cit.*, §§9-10, 1134 C-E). Αλλά η λύση του ζητήματος είναι απλή. Ὅπως ο ὕμνος διαφέρει από το προσόδιον στο ὅτι το δεύτερο ουσιωδῶς περιλαμβάνει κίνηση προς βωμό, ναό ἢ ἄλλο ιερό τόπο, ενώ ο πρώτος δύναται να τραγουδηθεῖ εστώτως, ἔτσι και το υπόρχημα είναι κατά τη φύση του χορωδιακό τραγούδι χορευόμενο (“ὑπόρχημα δὲ τὸ μετ’ ὀρχήσεως ἀδόμενον μέλος ἐλέγετο· και γὰρ οἱ παλαιοὶ τὴν ὑπὸ ἀντι τῆς μετὰ πολλάκις ἐλάμβανον”, Πρόκλος, *Χρηστομάθεια*, §55, p. 47 Severinus).

Πρόκειται για μέλος (ποιήμα + μουσική) που ἔχει συντεθῆ για να χορευέται είτε από ἄλλους ἢ και από τους ἴδιους τους τραγουδιστές (η βασική ἔννοια του αρχαίου χορού, λυρικού ἢ δραματικού). Ο Παιάν αντιθέτως μπορεί να τραγουδηθεῖ και σε “ανδρεία”, συσσίτια και πανηγυρικά συμπόσια: cf.

σοίνας δὲ και ἐν σιάσοισιν
 ἀνδρείων παρὰ δαιτυμόνεσσι
 πρέπει παιᾶνα κατάρχην

(Αλκμάν Fr. 129 Calame)

Ο υπορχηματικός τρόπος ανήγεται στην Γεωμετρική εποχή δια του Ομήρου.

οἶδε δὲ ὁ ποιητὴς καὶ τὴν πρὸς ὠιδὴν ὄρχησιν. Δημοδόκου γοῦν αἰδοντος κοῦροι πρωθῆβαι ὠρχοῦντο [Οδύσσεια, θ 262]. καὶ ἐν τῇ Ὀπλοποιίᾳ δὲ παιδὸς κιθαρίζοντος ἄλλοι ἐναντίοι μολπῇ τε ὄρχηθμῶ τε ἔσκαιρον [Ιλιάς, Σ 569-573]. ὑποσημαίνεται δὲ ἐν τούτοις ὁ ὑπορχηματικός τρόπος, ὅς ἦνθησεν ἐπὶ Ξενοδόμου καὶ Πινδάρου. καὶ ἔστιν ἡ τοιαύτη ὄρχησις μίμησις τῶν ὑπὸ τῆς λέξεως ἐρμηνευομένων πραγμάτων.

Αθήναιος I, 15D

Ξενοδόμος ο Κυθήριος είναι ο αναφερόμενος κατά την δεύτεραν κατάσταση της μουσικής στην Σπάρτη ως συνεπεξεργάτης των κατά τις Γυμνοπαιδιές.

Παιάνες λοιπόν και υπορχήματα συνδέονται με τη θέσπιση των Γυμνοπαιδιών (Θάλητας, Ξενοδόμος, Ξενοκρίτος, Διονυσίοδοτος). Οι Ορθιοι Νόμοι του Πολύμηστου αναφέρονται σε είδος πυρρίχου, διεγερτικά μέλη ει και χωρίς οπλιτική σκευή και ένοπλο ὄρχηση. Τέλος περιλαμβάνονταν και μέλη πάνω σε ελεγείες (οι περί Σακάδα), αδόμενες με συνοδεία αυλού.

Επί-δειξη ρωμαλέου κάλλους παιδων και μειρακίων σε (1) ορχηστικά χοροποιουμένων γυμναστικών ασκήσεων και αθλητικών αγώνων παλαιστρας, (2) παιάνες υπορχηματικούς ή στατικούς, (3) συντονότερες μουσικές συνθέσεις διεγερτήριες πυρριχικές και (4) αυλωδικά ελεγειακά μελωδήματα (μελοποίηση ποιημάτων Τυρταίου ή εξ υπαρχής ορχηστικά εναρμονισμένα ελεγειακά μέλη όπως τα του νέου κινήματος Σακάδα και των κατ' αυτόν).

Θαύμα ιδέσθαι και ακούειν στον Χορό της Σπαρτιατικής Αγοράς.

Η εποχή του έτους που ελάμβαναν χώρα οι Γυμνοπαιδιές ήταν η θερμότερη. Ομιλεί ο Λακεδαιμόνιος Μέγιστος στους Πλατωνικούς Νόμους για “τὸ περὶ τὰς καρτερήσεις τῶν ἀλγηδόνων πολὺ παρ’ ἡμῖν γιγνόμενον” και τη σημασία του (Νόμοι, I 633b). Ενδεικτικές πρακτικές αγωγής υπ’ αυτό το κεφάλαιο αναφέρει άγριες μάχες χέρια με χέρια (στού Πλατανιστά), θεσμοθετημένες αρπαγές με δεινές πληγές (τους τυρούς της Ορθίας), την Κρυπτεία και τέταρτες τις Γυμνοπαιδιές (μεταξύ πολλών άλλων):

ἔτι δὲ κὰν ταῖς γυμνοπαιδίαις δειναὶ καρτερήσεις παρ’ ἡμῖν γίνονται τῇ τοῦ πνίγους ρώμη διαμαχομένων

(Νόμοι, I 633c)

Πνίγος ο καλοκαιρινός καύσων, τα κυνικά καύματα. Ο Κύων επιτελεί εώς κατά Μέτωνα την 25η ημέρα του Ήλιου στον Καρκίνο, κατά Ευκτήμονα την 27η, κατά Κάλλιππο την 30η γίνεται φανερός ανατέλλων. Την 1η ημέρα του Ήλιου στον Λέοντα “Κύων μὲν ἐκφανής, πνίγος δὲ ἐπιγίνεται” κατά τον Ευκτήμονα. Την κορύφωση των κυνικών καυμάτων έχουμε την 12η ημέρα του Ηλίου στον Λέοντα κατά Κάλλιππο, την 14η κατά Ευκτήμονα. (Παράπηγμα στού Γεμένου *Εισαγωγή εις τα Φαινόμενα*, p. 99 Αιῖας). Συνεπώς οι θερινοί κυνικοί καύσωνες ενάρχονται από 18 Ιουλίου και φθάνουν στην ακμή τους περί 5-7 Αυγούστου.

Οι Γυμνοπαιδιές λοιπόν κανονικά διεξήγοντο τον δεύτερο μήνα μετά τις Θερινές Τροπές (τέλος Ιουλίου – τέλος Αυγούστου). Στον πρώτο (Υακίνθιο) είδαμε ετελούντο τα Υακίνθια. Τρίτος ήταν ο Κάρνειος (τέλος Αυγούστου – τέλος Σεπτεμβρίου) με τα Κάρνεια. Τρεις μήνες του θέρους αφιερωμένες σε εορτές Κάλλους και Απολλώνιας Αιωνιότητας.

Η εορτή ήταν πολυήμερη, κατά τα ειωθότα στην Σπάρτη. Στην τελευταία ημέρα της ανηγγέλη το Σπαρτιατικό πάθος στα Λεύκτρα το 371 π.Χ. (Ξενοφών, *Ελληνική Ιστορία*, VI, 4, 16). **Αν η εξέταση των παιδών και εφήβων για τη σωματική τους τελειότητα εποπτευόντων των Εφόρων συνέβαινε με την ευκαιρία των Γυμνοπαιδιών όπου το σωματικό κάλλος και αλκή επεδεικνύοντο σε κάθε δυνατό σχηματισμό και μυϊκή ένταση, τότε η διάρκεια ήταν 10ήμερη: γυμνῶν κατὰ δέκα ἡμέρας παρισταμένων τοῖς ἐφόροις τῶν νέων** (Αθήναιος XII, 550 C = Αγαθαρχίδης Κνίδιος Fr.Gr.H. 86F10 Jacoby; cf. Αιλιανός, *Ποικίλη Ιστορία* XIV, 7). Πιθανόν εν τοιαύτη περιπτώσει η 10ήμερη διάρκεια να εξετεινέτο από της 6ης μέχρι της 16ης του μηνός ώστε να περιλαμβάνεται η ιερή ημέρα του Απόλλωνος (7η) και η Πανσέληνος (15η).

Η αναγγελία της πανωλεθρίας των Λεύκτρων έφθασε στη Σπάρτη την τελευταία ημέρα των Γυμνοπαιδιών του 371 π.Χ.:

γενομένων δὲ τούτων, ὁ μὲν εἰς τὴν Λακεδαίμονα ἀγγελῶν τὸ πάθος ἀφικνεῖται γυμνοπαιδιῶν τε οὔσης τῆς τελευταίας καὶ τοῦ ἀνδρικοῦ χοροῦ ἔνδον ὄντος.

Ξενοφών, *Ελληνική Ιστορία*, VI, 4, 16

Ο “ανδρικός” χορός είναι των νεαροτάτων ανδρών, των μειρακίσκων (κυρσανίων) όπως εξήγησα παραπάνω. Κοινώς είναι νεαρός άνδρας ο 20ετής, ενώ κατά τα Σπαρτιατικά παραμένει ακόμη έφηβος (εἴρην). **Η Δωρική σοφία καθυστερούσε εμπράκτως τη πολιτική μετάβαση στην ανδρική ηλικία του Σπαρτιάτη νέου: η του άρρενος οργανική και φυσική ανάπτυξη είναι βραδεία και μακρά.**

Η μάχη των Λεύκτρων έλαβε χώρα την 5η του Εκατομβαιώνος 371 π.Χ. κατά το Αττικό ημερολόγιο (Πλούταρχος, *Αγησίλαος*, 28, 7). Αλλά όπως εξηγεί ο ίδιος ο Πλούταρχος αλλού, αυτό δεν σημαίνει ότι η μάχη έγινε κατά τον Σπαρτιατικό Υακίνθιο, ο οποίος γενικά και κανονικά αντιστοιχεί προς τον Αθηναϊκό Εκατομβαιώνα (πρώτος μήνας μετά τις

Θερινές Τροπές). Τα πολιτικά ημερολόγια συχνά ευρίσκοντο σε μεγάλη διάσταση κατά τα κατά τόπους συμβατικά τους. Παραθέτοντας ακριβώς ημερομηνίες κατά τους Λακεδαιμόνιους και τους Αθηναίους, παρατηρούμε ότι το 423 π.Χ. η 14η Ελαφηβολιώνος στην Αθήνα αντιστοιχούσε προς την 12η Γεραστίου της Σπάρτης· ενώ το 421 π.Χ. η Αττική 25η Ελαφηβολιώνος ισοδυναμούσε προς τη Λακεδαιμόνια 27η Αρτεμιτίου, μηνός προηγούμενου του Γεραστίου (Θουκυδίδης IV, 119; V 19).

Το θέατρο που αναφέρει ο Ηρόδοτος (VI, 67, 3) και ο Πλούταρχος (*Αγησίλαος*, 29, 2) ως τόπο τελέσεως των Γυμνοπαιδιών εννοείται με τη γενική έννοια, τόπος θέας, όχι την ειδική, χώρος παραστάσεως δραματικών έργων. Θέατρο δραμάτων δεν εκφράζει τη καθαρή Δωρική ουσία στην αυθεντικότητά της και στην Σπάρτη εισήχθη το πρώτον αργά στην Ελληνιστική εποχή μετά την αποτυχία των εγχειρημάτων αναγέννησης προς το τέλος του 3^{ου} αιώνα π.Χ.

Όπως στα Υακίνθια, έτσι και στις Γυμνοπαιδιές, η θεαματική ιδιαιτερότητα του Σπαρτιατικού εορτασμού προσείλκυε πλήθη ξένων εις θεωρία των τελουμένων. Ο Λακεδαιμόνιος Λίχας κατέστη περιβόητος γιατί “*ταῖς Γυμνοπαιδίαις τοὺς ἐπιδημούντας ἐν Λακεδαίμονι ξένους ἐδείπνιζε*” (*Ξενοφών, Απομνημονεύματα*, I, 2, 61) κατά τη συνήθεια της μεγαλομερούς προσφοράς στα Υακίνθια.